

AB, Türkiye Açısından,

ABD ve NATO'ya

Alternatif Midir ?

Mustafa KİBAROĞLU

Prof. Dr., BİLGESAM Başkanı, MEF Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilimin, geçmiş dönemlerden farklı olarak, uzun bir süredir yüksek düzeyde seyretmesi ve yakın gelecekte de bir iyileşme olacağına dair emarelerin bulunmaması sebebiyle, ülkedeki siyasi ve akademik çevrelerde yapılan bazı değerlendirmelerde, alternatif bir yaklaşım olarak, Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerin yeniden ön plana çıkartılmasına yönelik görüşler ve öneriler sıklıkla gündeme gelmektedir.

Bu yazımızda, Türkiye'nin, gerek siyasi ve ekonomik çıkarları bakımından, gerek güvenlik ve savunma politikaları bakımından, ABD ve AB ile olan ilişkilerinin sanki birbirlerine alternatif seçeneklermiş gibi görülmesinin neden isabetli bir yaklaşım olmadığı ele alınacak ve içinde bulunulan uluslararası konjonktürde, ülke güvenliği ve savunması bakımından benimsenmesi gereken yaklaşımın ne olması gerektiği tartışılacaktır.

Türkiye'nin stratejik müttefikleriyle yaşadığı sorunlar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, galip devletlerden olan sınır komşusu Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ile Kars ve Ardahan gibi doğu illeri üzerindeki taleplerinden ciddi tehdit algılayan Türkiye, önce "Marshall Yardımı" ile, daha sonra NATO üyeliği kapsamında, ABD ile ekonomik ve askeri alanlarda stratejik düzeyde ilişkiler içine girmiştir. Ancak, geride kalan 70 yıllık süreçte, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler hemen her dönemde sorunlu olmuştur. Bunun sebebi, bazılarının dile getirdiği gibi, bir tarafta ekonomik ve askeri imkan ve kabiliyetler bakımından dünyanın en güçlü ülkelerinden birinin olması, diğer tarafta ekonomik imkanları ve askeri kapasitesi görece daha sınırlı bir ülkenin olması değildir.

İkili ilişkilerde sorunlar yaşanmasının asıl sebebi, ABD tarafının, bazı dönemlerde, "stratejik müttefik" kavramının anlamını olması gerekenden çok farklı yorumlayarak ve güç politikası güderek, "ben yaptım oldu"

**70 yıllık süreçte,
Türkiye ile ABD
arasındaki ilişkiler
hemen her
dönemde sorunlu
olmuştur.**

yaklaşımıyla, Türkiye'nin beklentilerini ve taleplerini yeterince önemsememesi, ya da dikkate almamasıdır demek daha doğru olacaktır. İlişkiler tarihi boyunca, ister Cumhuriyetçi Parti olsun, ister Demokrat Parti olsun, Amerikan yönetimlerinin bu tutumlarının örneklerini, 1962'de "Küba Krizi sırasında Türkiye'den Jüpiter füzelerinin sökülmesi kararı"; 1964'te "ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye tehditler içeren mektubu"; 1975'te "ABD Senatosu'nun Türkiye'ye silah ambargosu kararı" gibi hafızalara kazınmış gelişmelerde görmek mümkündür. Daha yakın dönemlerde yaşanan, örneğin, 1991'de "Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın Irak'ın kuzeyinde, 'uçuşa yasak bölge' oluşturulması ve 'Çekiç Güç' uygulaması yoluyla bağımsız bir devlet yaratma çabası"; 1992'de "Ege'de NATO tatbikatı sırasında Türk donanmasına ait Muavenet zırhlısının vurulması"; 2003'te "Irak'ın kuzeyinde, Süleymaniye kentinde, Türk askerlerinin başına 'çuval' geçirilmesi" gibi gelişmeler de, en az öncekiler kadar, Türkiye-ABD ilişkilerine ağır darbeler vurmuş ve derin izler bırakmıştır.

Yaşanan hemen her sorunlu gelişmeden sonra, karşılıklı olarak normalleşme çabalarının görüldüğü Türk-Amerikan ilişkilerinde bu kez, son iki yıldır yaşanan kırılmalarda, tarafların, özellikle Türk tarafının, artık benzer bir tutum takınmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Görünen o ki, ABD'de Donald Trump yönetimi işbaşında kaldığı sürece, ikili ilişkilerdeki sorunların giderilmesi bir yana, yenilerinin eklenmesi dahi muhtemeldir. Bütün bu gelişmelerden, Türkiye'nin, 66 yıldır önemli bir parçası olduğu NATO ittifakı ile olan siyasi ve askeri ilişkilerinin de, özellikle Ankara'nın Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi alınması kararı sonrasında, ciddi anlamda olumsuz etkilendiğini görülmektedir.

"Amerika'yı bırak, Avrupa'ya bak" isabetli bir yaklaşım mı?

ABD ile olan ilişkilerde yaşanan bu olumsuz gidişatı dikkate alan Türk tarafında, bazı siyasi ve akademik çevrelerde, en basit ifadeyle, "Amerika'yı bırak, Avrupa'ya bak" olarak özetlenebilecek bir yaklaşımın benimsenmekte olduğu gözlemlenmektedir. Bu yakla-

İkili ilişkilerde sorunlar yaşanmasının asıl sebebi, ABD tarafının, bazı dönemlerde, "stratejik müttefik" kavramının anlamını olması gerekenden çok farklı yorumlayarak ve güç politikası güderek, "ben yaptım oldu" yaklaşımıyla, Türkiye'nin beklentilerini ve taleplerini yeterince önemsememesi, ya da dikkate almamasıdır demek daha doğru olacaktır.

şım doğrultusunda, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve Avusturya gibi bazı Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle, daha bir kaç yıl önce, Türk devlet adamlarının seçimler öncesinde gurbetçi vatandaşlarla o ülkelerde toplantı düzenlemelerine izin verilmemesi sebebiyle yaşanan ciddi siyasi krizler sonrasında, neredeyse kopma noktasına gelen ilişkilerin tekrardan canlandırılması, kapsamının genişletilmesi ve hacminin artırılması gereği günümüzde sıklıkla gündeme getirilmektedir. Esas itibarıyla, AB ile ilişkilerin geliştirilmesini öneren yaklaşımın eleştirilecek bir yanı bulunmamaktadır. Türkiye ile AB ilişkilerinin her dönemde her alanda geliştirilmesinin her iki tarafın da yararına olduğu bilinen bir gerçektir ve bu yönde çabaların artırılması tabiki desteklenmelidir.

Bununla birlikte, AB'nin de, bir bütün olarak, Türkiye'ye yönelik tutumunda somut ve net bir politika belirlemesinin gerekliliği de her fırsatta vurgulanmalıdır. Ancak, bu ifadelerin salt bir temenni beyanı olmaktan öteye gitmesi için her iki tarafın da yoğun çaba göstermesi ihtiyacı aşıkardır ve siyasi, hukuki, iktisadi, askeri boyutları olan birbirinin içine geçmiş bir çok alanda, önceki dönemlerde AB'ye katılan ülkeler ile yaşananlara benzer bir müzakere sürecinin Türkiye ile Topluluk arasında da (yeniden) başlatılması, ısrarla ve kararlılıkla sürdürülmesi gerekmektedir.

Aksi takdirde, ABD'ye, dolayısıyla NATO'ya, son derece haklı gerekçelerle de olsa, kızarak İttifak'tan ayrılmak ve siyasi, askeri ve ekonomik konularda Türkiye'nin ihtiyaçlarının salt AB ile ilişkileri canlandırmak yoluyla sağlanabileceğini düşünmek çok da gerçekçi bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Aşağıdaki bölümde bu görüşümüzün gerekçelerini ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, ondan önce, Türkiye gibi, askeri ve ekonomik konularda, önceki on yıllara nazaran, çok daha gelişmiş imkan ve kabiliyetlere sahip bir ülkenin, ister ABD olsun, ister AB olsun, hiç bir ülke ya da topluluğun dümen suyunda gitmek gibi bir zorunluluğunun olmadığını da vurgulamakta yarar var.

Özellikle savunma sanayi alanında son yıllarda yaşanan gelişmeler, ülke güvenliği konusunda, müttefiklerin yeterli

Özellikle savunma sanayi alanında son yıllarda yaşanan gelişmeler, ülke güvenliği konusunda, müttefiklerin yeterli desteği vermediği alanlarda dahi, önemli oranlarda yerli ve milli imkanlarla merhale kat edilmesine fırsat vermekte ve bu durum Türk halkının devletine olan güvenini pekiştirmektedir.

desteği vermediği alanlarda dahi, önemli oranlarda yerli ve milli imkanlarla merhale kat edilmesine fırsat vermekte ve bu durum Türk halkının devletine olan güvenini pekiştirmektedir.

İttifak ilişkilerini doğru kurgulamak ve etkili yönetmek gerekli

Her ülke için, savunma ve güvenlik konularında kendi kendine yeterli olmak büyük önem arz eder. Ancak, gelişmiş ülkelerde de olduğu gibi, dışa bağımlılığın en aza indirildiği durumlarda dahi, savunma ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasında, harcamaların hiç değilse bir kısmının başka ülkelerle girilen ittifaklar marifetiyle sağlanması, ülkenin sahip olduğu milli kaynakların eğitim, sağlık gibi devletin kendi vatandaşlarına karşı asli sorumluluklarını daha nitelikli olarak yerine getirmesine imkan verebileceği de unutulmamalıdır.

Dolayısıyla, başka ülkelerle ittifak içinde olmak prensip olarak yanlış bir politika değildir. Ayrıca,

unutulmamalıdır ki, ittifaklar, sadece bir tarafın katkı yaptığı, sürekli feragatte bulunduğu ve diğer müttefiklere tümüyle bağımlı olunan yapılar da değildir. İttifaklar, ülkeler arasında, ortak çıkarların olduğu zeminde ortaya çıkar ve, her ne kadar günümüzde daha esnek yapılara dönüşmekte olsalar dahi, antlaşma hükümlerinin sağladığı tüm imkanların tüm üye devletler tarafından akılcı politikalarla kendileri yararına kullanılmasına fırsat verebilir. İttifak ilişkisinden en yüksek oranda istifade edilmesini sağlayacak olan da o ülkedeki siyasi erklerdir.

1952 yılında NATO'ya katılan Türkiye'nin, geride kalan 66 yıl boyunca, İttifak'ın imkânlarından hangi konularda ve ne oranda istifade etmiş olduğunu (Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdide karşı ABD'nin nükleer caydırıcılığı gibi), buna karşın, saygın bir müttefik olmanın sorumluluğunu tümüyle yerine getirmesinin, özellikle PKK terörü ile mücadelesinde, hangi ciddi sıkıntılarla karşı-

laşmasına sebep olduğunu BİLGESAM olarak yayınladığımız Stratejist ve The Strategist dergilerimizin önceki sayılarında kapsamlı bir şekilde ele almıştık. Söz konusu yazılarımızda örnekleriyle vurguladığımız gibi, NATO üyesi Türkiye, dostları için her zaman güvenilir ve onurlu bir müttefik gibi davranmıştır, ancak İttifak'ın diğer üyelerinden bunun karşılığını tam olarak görememiştir.

Tabiki, geçmiş dönemlerde, NATO ve ABD ile olan müttefik ilişkisinin Türkiye'nin ulusal güvenliği bakımından doğurduğu sonuçların, bu sürecin nasıl yönetilmiş olduğu ile yakından alakalı olduğu da akılda tutulmalıdır. Bu sebeple, günümüzde, ABD yönetimine ve bazı NATO müttefiklerine küserek bu ilişkileri sona erdirmek yerine, uluslararası ilişkilerde geçerli olan "karşılıklık" prensibini ittifak ilişkilerinin tam merkezine oturtmak ve ona göre davranmak benimsenmesi gereken en temel yaklaşım olmalıdır.

Unutmamak gerekir ki, Türkiye NATO'dan ayrıldığı takdirde, kısa süre sonra yaşanması en muhtemel gelişmelerden biri, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin "Kıbrıs'ın tümünü temsil etme" iddiasıyla İttifak'a tam üye olarak alınması ve o andan itibaren Türkiye'nin NATO için artık "ittifak ülkesini tehdit eden (düşman) bir devlet" olarak tanımlanması sonucunu doğurması olacaktır. Herhalde, böyle bir gelişme Türkiye'nin güvenliği bakımından tercih edilecek bir durum olmasa gerek.

AB, Türkiye açısından, ABD ve NATO'ya alternatif bir yapı mıdır?

Son dönemde ülkemizde bazı siyasi ve akademik çevrelerde gündeme gelen, "Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarının karşılanması açısından, sorunlar yaşanan ABD ve NATO ile ilişkilerde ısrar etmek yerine, AB ile ilişkileri canlandırmak ve güçlendirmek gerekir" şeklinde özetlenebilecek görüş hakkında daha sağlıklı bir değerlendirme

yapabilmek için, öncelikle, AB ile ABD ve NATO arasındaki ilişkiler ağının doğru tanımlanması gerekir. Nisan 1949'da Washington'da Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü NATO'yu kuran 12 ülkeden ABD, Kanada ve Norveç dışında kalan dokuzu, Mart 1957'de Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşunda veya sonraki genişleme süreçlerinde üyesi olan ülkelerdir.

Günümüzde 29 üyesi bulunan NATO ittifakına dahil ülkelerden 23 tanesi aynı zamanda AB üyesi ülkedir. Diğer taraftan bakılırsa, 28 ülkeden oluşan AB'nin 5 üyesi (Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İsveç ve Malta) haricindeki tüm ülkeler aynı zamanda NATO üyesidir. Dolayısıyla, AB ile NATO ve ABD arasında, özellikle Soğuk Savaş

yıllarından buyana, iç içe geçmiş bir ilişkiler ağı geliştirilmiştir. Batı dünyası içindeki bu güçlü yapı, halen önemli ölçüde işlevini sürdürmektedir. Ancak, Soğuk Savaş döneminin kapandığı, Doğu Bloku'nun yıkıldığı yaklaşık son 30 yıllık süre boyunca Avrupa topluluklarında en hararetili şekilde tartışılan konuların başında "ABD'den, dolayısıyla NATO'dan, bağımsız bir güvenlik ve savunma kimliğinin yapılandırılması ve buna dayalı Avrupa güvenlik ve savunma politikasının belirlenmesi" gelmektedir.

Bu tartışmalara rağmen, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) üzerinden Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) geliştirmek konusunda, kağıt üzerindeki bir takım adımlar ve

kozmetik bazı yapılar dikkate alınmazsa, AB ülkeleri, son 30 yılda çok da fazla bir yol kat edememişlerdir. Üstelik, kendi aralarındaki derin görüş ayrılıkları ve ulusal çıkar farklılıkları yokmuş gibi, AB ülkelerinin üst düzey siyasi ve askeri yetkilileri, bir türlü istedikleri hedefe varamamalarının sorumlusu olarak en başta Türkiye'yi göstermektedirler.

AB'nin, ABD'den bağımsız, otonom bir askeri güç oluşturması için önünde iki temel seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tümüyle AB ülkelerinin, farklı alanlarda ve farklı oranlarda olsa da, her birinin tahsis edecekleri askeri imkan ve kabiliyetlerinin kullanıldığı bir "Avrupa Ordusu" kurmak; ikincisi ise, bir çoğu hali hazırda AB üyesi olan NATO'nun sahip olduğu askeri imkan ve kabiliyet-

leri AB'nin belirleyeceği dış ve güvenlik politikaları doğrultusunda kullanmak konusunda yetki almaktır. AB'nin, söz konusu iki alternatif arasında karar vermesi, 28 üye ülkeyi direkt olarak ilgilendiren siyasi, askeri, hukuki ve mali boyutları olması sebebiyle, hiç de kolay değildir. İkinci seçenek bakımından ise, kararın sadece AB'nin inisiyatifinde olamadığını vurgulamak gerekir.

Bu konuyla ilgili olarak, Stratejist dergimizin Temmuz 2017 sayısında yayınlanan "NATO, AB Parantezinde Türkiye-Almanya İlişkileri ve İncirlik Gerilimi" başlıklı yazımızda, AB'nin, ister ABD'den tümüyle bağımsız olsun, ister NATO imkanlarını kullanmak suretiyle olsun, bir Avrupa Ordusu oluşturma girişimlerinin her birinde karşılaşacağı sorunlarla ilgili olarak, yapmış olduğumuz tespitleri hatırlamakta yarar var:

"... kısa süre öncesine kadar Varşova paktı üyesi olan ve çok farklı silah sistemlerine ve askeri doktrinlere göre operasyonel yetenekler geliştirmiş olan orta ve doğu Avrupa ülkeleri ile büyük bir kısmı yarım yüzyıldır NATO üyesi olan batı Avrupa ülkelerinin askeri yeteneklerinin uyumlaştırılması hem çok uzun zaman alacak, hem de mali açıdan çok büyük harcamalar yapılmasını gerektirecekti.

Öte yandan, uluslararası barış ve istikrara siyasi açıdan katkı yapmayı ve kendi toplumlarının sosyal refah seviyesini arttırmayı öncelikli politikalar haline getirmiş olan kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinin ise, Almanya'nın küresel güç olma hayalinin peşinde koşmak istemeyecekleri de açıktı. Avrupa Ordusu oluşturma'nın ikinci yolu ise, ABD, Kanada, Norveç ve Türkiye dışındaki üyeleri zaten AB üyesi olan NATO'nun askeri imkân ve kabiliyetlerinin gerektiğinde AGSP kapsamında kullanılması şeklinde olabilirdi. Bu doğrultuda, AB'nin tam bağımsız güvenlik politikaları belirlemesi ve ihtiyaç duyduğu her zaman ve her yerde NATO imkân ve kabiliyetlerini sorunsuz bir şekilde kullanabilmesi için, AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin AB'ye bir kez, ancak her zaman geçerli olacak şekilde, izin vermeleri gerekmektedir.

Önceleri AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin tepkisine sebep olan bu talebe zamanla ABD ve Kanada, NATO imkan ve kabiliyetlerinin kullanılmasına izin verilmediği takdirde Kuzey Atlantik bağının sona erebileceği endişesiyle, Norveç de zaman içinde belki de AB'ye katılabileceği olasılığı sebebiyle olumlu bakmaya başladılar. Türkiye ise, AB'nin müdahil olabileceği askeri operasyonların kendi ulusal çıkarlarına ve güvenliğine tehdit oluşturabileceği kaygısıyla, NATO imkan ve kabiliyetlerinin AB tarafından kullanılması talebine koşulsuz evet demeye, bir nevi açık çek vermeye sıcak bakmadı.

Fotoğraf: Avrupa Birliği Konseyi

Türkiye'nin bu tutumunu haklı kılan gerekçelerden biri de, NATO bünyesinde hazırlanmış ve yüksek gizlilik derecesinde olan bir rapora göre 2000'li yıllarda dünyada çatışma riski yüksek 16 sorunlu bölge ("flash point") olacağı ve bunların 13'nün de Türkiye ile doğrudan veya dolaylı olarak ilintili olacağı bilgisinin uluslararası kamuoyuna sızmış olması idi. Bu sebeple, Türkiye, zaman içinde tam üyesi olmak yolunda çaba sarf ettiği AB'nin NATO imkanlarına erişimine prensip olarak karşı çıkmamakla beraber, AB'nin girişebileceği operasyonlarla ilgili karar alma sürecine de belli bir aşamada dahil olmak istiyordu. Fransa ve Almanya ise Türkiye'nin bu son derece mantıklı ve haklı talebine "AB karar alma sürecine tam üye ülkelerden başkası dahil edilemez, bu bir prensip meselesidir" şeklinde yanıt verince, Türkiye de "NATO imkanları Türkiye'nin izni olmadan İttifak dışı operasyonlarda kullanılamaz, bu bir prensip meselesidir" şeklinde karşılık vermiştir.

Artık kendini küresel bir güç konumunda gören AB'nin NATO imkan ve kabiliyetlerini müttefiklerden sadece bir kez yetki alarak tümüyle kendi uygun gördüğü politikalar dahilinde kullanmak istemesine karşı çıkan Türkiye'nin güvenlik kaygıları hakkındaki açıklamalarını, başta Almanya olmak üzere Batılı müttefikler, dikkate almamakla kalmayıp Ankara üzerinde ağır baskı oluşturmuşlardı. Bu konuda tarafların farklı yaklaşımları halen sürmektedir."

Sonuç olarak Uluslararası ilişkiler alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler sebebiyle, ülkelerin dış politika davranışlarının, geçmiş dönemlere nazaran, daha karmaşık hale gelmekte olduğu günümüzde, Türkiye'nin, güvenlik ve savunma konularında, ortaya çıkabilecek fırsatlardan istifade etmek ve risklerden sakınmak için, gelişmeleri sürekli ve yakından takip ederek, şartlar gerektirdiğinde, yeni işbirlikleri içine girmeye de hazır olması gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında rol alan (devletler, devlet-dışı/devlet-altı) aktörlerin sayılarındaki artışın yanı sıra, her birinin çıkar hesaplarında dikkate aldıkları (bölgesel/ulusal/etnik/dinsel/mezhepsel) kriterlerin çeşitlenmesi sebebiyle, hangi aktörün,

Türkiye ise, AB'nin müdahil olabileceği askeri operasyonların kendi ulusal çıkarlarına ve güvenliğine tehdit oluşturabileceği kaygısıyla, NATO imkan ve kabiliyetlerinin AB tarafından kullanılması talebine koşulsuz evet demeye, bir nevi açık çek vermeye sıcak bakmadı.

diğer hangi aktör(ler)le, hangi konuda, ne zaman, nerede, hangi kriter(ler)le göre, barışçıl, çatışmacı, ya da tarafsız bir tutum ile, birbirlerine yaklaşacaklarının analizini yapmak her geçen gün zorlaşmaktadır. Günümüz şartlarında, her aktörün, diğer her aktör ile, aynı zaman diliminde, belli bir konu etrafında yakın işbirliği içinde olmaları söz konusu iken, başka bir konu ile alakalı olarak çıkar çatışması içinde olmaları mümkündür.

Bir başka deyişle, herhangi bir devlet, uluslararası arenadaki diğer aktörlere, bir elini işbirliği yapmak için uzatırken, diğer eli ile, yine aynı aktöre karşı, kendini koruyacak önlemleri almak durumunda kalabilir. Böylesine karmaşık bir uluslararası sistem içinde, devletlerin kısa, orta ve uzun vadeli dış politikalarını belirlemeleri, güvenlik ve savunma stratejilerini inşa etmeleri, yıllar önce geçerli olan düşünce kalıplarıyla ve duygusal yaklaşımlarla artık mümkün olamaz. Dolayısıyla, "Amerika'yı bırak, Avrupa'ya bak" olarak özetlenebilecek yaklaşım isabetli bir yaklaşım değildir. Yapılması gereken, hem ABD'yi, hem AB'yi, ittifak ilişkilerinin Türkiye'ye sağladığı hakların ve yetkilerin etkin kullanılması vasıtasıyla, ulusal çıkarlarının en iyi şekilde gözetilmesine fırsat verecek noktaya getirmek olmalıdır.

NATO bünyesinde kararların "oy birliği" ile alındığı, dolayısıyla, 29 üyeli bu ittifak yapısı içinde, "28, 1'den büyük değildir" prensibinin geçerli olduğu, İttifak içinde kalmasının, Türkiye'ye, müttefiklerinin büyük çoğunluğunu oluşturduğu AB ve ABD ile olan ilişkilerinde son derece değerli ve etkili şekilde kullanılabilecek bir koz sağladığını unutmamak gerekir■

